

стрия», «технокомплекс». Содержание и характеристика этих общностей со временем менялись. Следует отметить, что крупные этнокультурные общности финального палеолита формировались на основе языковой общности, тогда как в раннем неолите с ростом связей интеграционного типа возникают уже социальные образования — соплеменности.

V. Yu. Koen

CONCERNING THE PROBLEM ON TYPOLOGY OF ETHNIC COMMUNITIES (from Findings of the Final Paleolithic of the Mediterranean Region)

This work is an attempt to comprehend spatial properties of the final Paleolithic of the Mediterranean Region in the aspect of developments of the present-day ethnography on the problem of ethnos. It seems quite possible that at the final stage of the glacial period a hierarchial structure of ethnic communities was formed. Spreading of these communities is confirmed in the material culture by co-subordinated texts: «type of industry», «industry», «technocomplex». The matter and properties of these communities varied in time. It should be mentioned that large ethnocultural communities of the final Paleolithic were formed on the basis of the language community, whereas in the early Neolithic social formations — tribes — appeared following the growth of integration links.

СКОТАРСТВО ТА СПОСІБ ЖИТТЯ

К. П. Бунятян

Спосіб життя рухливих скотарів корелюється з типами скотарства.

Коли мова йде про спосіб життя людей, то мається на увазі організація виробництва, побуту та життя на рівні повсякдення, тобто, як конкретно жили люди, що та як виробляли та споживали. За структурою пізнання в археології, розробленою В. Ф. Генінгом, відтворення способу життя — це початковий етап археологічного дослідження, що виступає вихідним пунктом подальших соціально-історичних досліджень¹. Разом з тим археологи використовують це поняття і для позначення однієї з сторін способу життя — міри осілості/рухливості населення. І це зрозуміло, адже саме ці категорії часто виступають визначальними для розуміння й всього способу життя. Хоча вся історія людства супроводжувалась пересуваннями з однієї території на іншу, в даному випадку йтиметься про спосіб життя, детермінований потребами скотарства.

Поділ суспільства на землеробські та скотарські, що стався за часів неолітичної революції або дещо пізніше², позначив фактично і два шляхи розвитку скотарства: інтенсивний у землеробських та екстенсивний у скотарських. У свою чергу екстенсивний тип скотарства призвів до винаходу різних способів випасу та утримання худоби³, а разом з цим — до розмаїття способів життя. До цього слід додати, що скотарство, хоча й було головною сферою діяльності в багатьох суспільствах, та ніколи не було єдиною. Тому спосіб життя був детермінований й іншими причинами.

Щоб реконструювати за археологічними джерелами спосіб життя населення певного часу та певного господарського напрямку, треба мати уявлення про його основні різновиди та, головне, чинники, що їх детермінують. Вирі-

© К. П. БУНЯТЯН, 1997

шукуючи цю проблему, дослідники йшли головним чином шляхом фіксації та опису певних способів життя, що важливо, але недостатньо для археологів. Такий підхід надавав можливості археологу знайти певні аналогії, але не висвітлював самої механіки взаємодії різних чинників, яка й визначала певний спосіб життя. Вказаний підхід має ще один недолік: нерідко одним терміном позначають фактично різні способи життя. Особливо це стосується таких понять як напівкочовий та напівосілий способи життя. Стосовно останнього Р. Капо-Рей відзначав, що він має подвійний зміст залежно від того, чи відносять його до окремих осіб, чи до всієї групи: напівкочовик — це людина, яка тимчасово не кочує, бо займається землеробством; напівкочовими називають і общини, які одночасно складаються з кочового та осілого населення⁴, тобто община загалом веде змішаний спосіб життя. На це вказує й Г. Бьош⁵ та інші дослідники⁶. Необхідно зазначити, що навантаження цих термінів більш, ніж подвійне. Так, Ф. Моретт напівкочовим називав такий спосіб життя, коли постійні перекочівки поєднуються з сезонними зупинками⁷. Б. Х. Кармишева для уточнення цього терміну пропонує критерій «несповний цикл кочування»⁸, що мало полегшує справу.

Ліквідувати цей недолік спробував Ю. І. Семенов, але стосовно періоду кам'яного віку⁹. Адаптацію цієї класифікації для потреб впорядкування способів життя суспільств з відтворюючими формами господарства¹⁰ наврод чи можна визнати вдалою, адже скотарство і землеробство спричинили появу нових та складніших способів життя. Це вимагає розвитку ідеї Ю. І. Семенова.

Часто логічні міркування з приводу певних питань викликають негативне ставлення, оскільки вважається, що життя строкатіше всіляких схем. Але справедливість цієї думки відносна, адже, по-перше, міра абсолютизації схеми залежить від нас, по-друге, жодна з класифікацій і не може врахувати всього розмаїття життя, а лише певний його бік і з певною метою. І тут вона має бути логічною.

Оскільки нас цікавить один бік способу життя — міра рухливості та осілості, то спосіб життя можна розподілити на осілий та рухливий. Виходячи з членування року помірної зони на чотири сезони та тривалості осілості/рухливості, кожен різновид можна поділити на чотири класи: населення увесь рік живе осіло (цілорічна осілість) або пересуваючись з місця на місце (цілорічна рухливість); населення частину року живе осіло (більшу частину року, півроку чи сезон), іншу — рухливо (відповідно, сезон, півроку чи більшу його частину).

Типи способів життя конструюються на перетині класів (рис. 1), їх п'ять. Цю типологію можна було б вважати формальною, якби вона не корелювалась з формами господарської діяльності та типами скотарства¹¹.

1. Активне заняття землеробством вимагає цілорічної осілості. Тому все населення живе осіло, практикуючи стійлово-вигінне скотарство. Такі суспільства і називають землеробськими.

2. Активне заняття скотарством та проживання в певних умовах вимагає постійного перегону худоби, а разом з цим — пересування всього населення у пошуках пасовиськ та води. У цьому випадку ми маємо справу з кочовим способом життя. Хоча й існує думка про відсутність «справжніх» кочовиків, вона справедлива лише з тієї точки зору, що кочовики не можуть існувати без зв'язку з землеробськими суспільствами. І це зрозуміло. Адже суспільний поділ праці існує, завдяки обміну. «Справжні» кочовики були серед казахів¹², киргизів¹³, узбеків¹⁴, а також серед народів зарубіжної Азії, Африки. Відомі вони й за археологічними джерелами. С. Є. Толибековим¹⁵ та С. О. Плетньовою¹⁶ виявлено археологічні ознаки такого способу життя.

3. Активне заняття скотарством може поєднуватись з землеробством, що має обмежений¹⁷ або нерегулярний характер. Р. Капо-Рей вказує на нерегулярне землеробство скотарів Сахари: залежно від сезонних умов скотар може засіяти невеличку ділянку¹⁸. Описуючи господарство казахів Великої Орди першої третини минулого сторіччя, О. Левшин повідомляв, що «землеробство не робить їх осілими. Вони кочують біля своєї ріллі лише до того часу, поки вистигає хліб. Пожавши його та обмолотивши, вони беруть необхідну частину

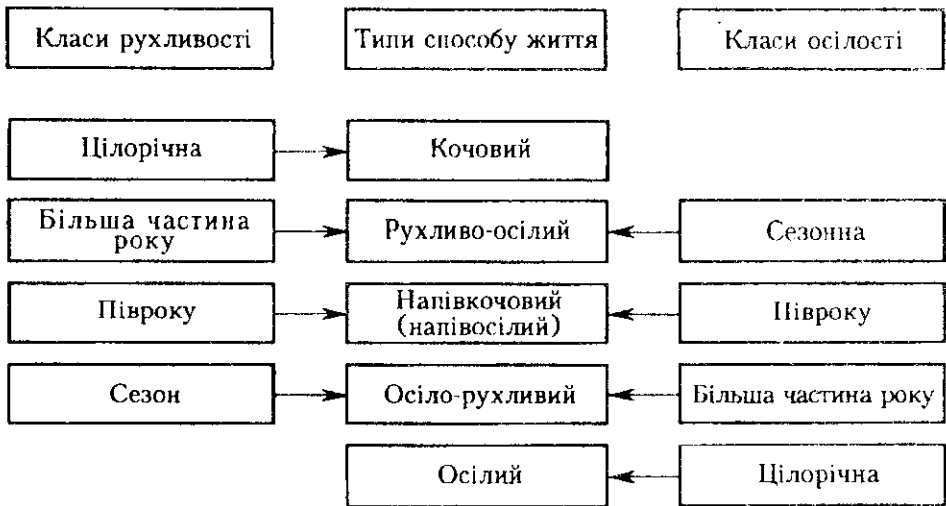

Рис. 1. Типологія способу життя. Варіант 1. Общини з одноманітним способом життя.

його, а залишки заривають в землю до наступного врожаю»¹⁹. Таке землеробство потребує хоча б тимчасової осілості (сіянка, збирання врожаю), але потреби скотарства вимагають пересування. У цьому випадку ми маємо рухливо-осілий спосіб життя. Він збігається зі скотарською формою діяльності та тривалим відгоном худоби.

Загалом, цей спосіб життя існує тому, що суспільство не може задовольнити свої потреби за рахунок скотарства і тому хоч якоюсь мірою використовує можливості землеробства. Цю думку не раз проводить Е. Е. Еванс-Прічард при характеристиці господарства нуєрів²⁰. Відмовитись від малопродуктивного землеробства можна, певно, по-перше, за наявності додаткового продукту в скотарстві, по-друге, за можливості його обміну на інші харчі. Як відзначає Р. Капо-Рей, більш регулярне заняття землеробством призводить до щорічного повернення в одне й те ж місце, проживання тут по декілька місяців або змушує лишати частину своїх членів²¹. Треба сказати, що скотарі Сахари за поєднанням рис різних способів життя дуже строкаті, що викликано важкими умовами життя та намаганнями якомога краще використати мінімальні можливості природного середовища та свою працездатність.

4. Активніше заняття землеробством вимагає й більшої осілості. Тривалість відгону скорочується. Врівноваженість періодів осілості та рухливості в межах року дає напівкочовий (синонім — напівосілий) спосіб життя. Таке визначення збігається з критерієм С. Є. Толибекова, який основною ознакою напівкочового скотарства вважав перебування на одному місці не менше 6 місяців²². У цей час займаються на лише землеробством, але й косовицею сіна тощо.

5. Коли землеробство стає основною сферою діяльності або наближається до цього, відгін худоби скорочується до одного сезону. Тобто досить тривала осілість може поєднуватися з сезонною рухливістю. У цьому випадку матимемо осіло-рухливий спосіб життя.

Виходячи з запропонованого критерію, цим і обмежується різноманітність способу життя общин, всі члени яких живуть одноманітно — або осіло, або пересуваючись за худобою. Та цим не вичерпуються все розмаїття способів життя. Справа в тому, що в межах однієї общини різні її члени можуть вести й різний спосіб життя. Це викликано виробничою необхідністю членування колективу та поділом праці в общині, щодо моєї задачі на працю скотарську та землеробську, а також специфікою суто скотарської діяльності. Виходячи з тих же класів рухливості/осілості, можна запропонувати таку типологію для общин з різноманітним способом життя (рис. 2).

1. Цілорічна осілість однієї частини общини, що займається переважно землеробством, може поєднуватись з рухливістю іншої, що займається пе-

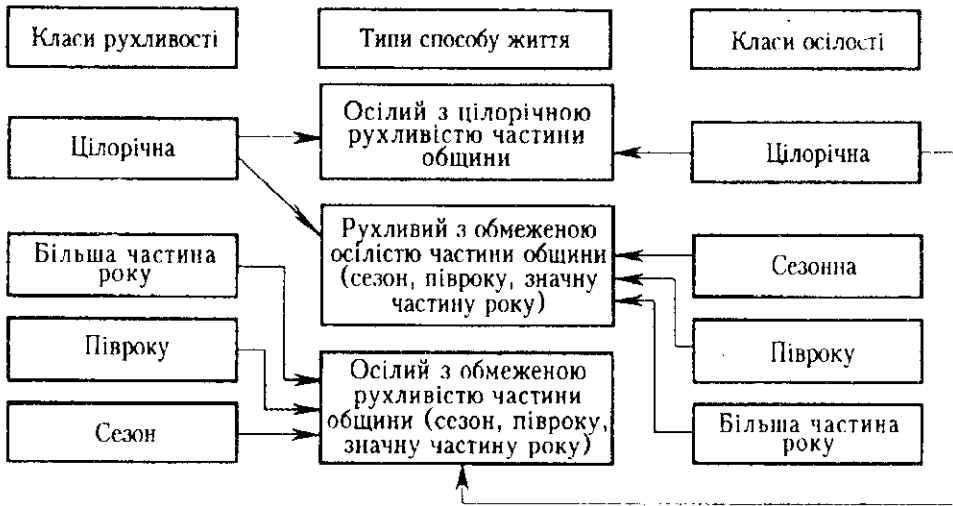

Рис. 2. Типологія способу життя. Варіант II. Общини зі змішаним способом життя.

регінімним скотарством. Цей спосіб життя назвемо осілим з цілорічною рухливістю частини населення, оскільки переважна частина общини живе осіло. Цей спосіб життя добре відомий у гірських та передгірських районах²³, але не обмежується ними. Так, у луо (нілотська група) Східної Африки худобу випасають цілий рік — спочатку поблизу селища, потім все далі й далі. Оскільки пасовиська швидко поновлюються, їх можна досить швидко знову використовувати²⁴.

2. Цілорічна осілість однієї частини населення може поєднуватись з більш або менш тривалою рухливістю іншої, яка зайнята у відгінному скотарстві. За цих обставин цей спосіб життя можна назвати осілим з тимчасовою або обмеженою рухливістю частини населення. Залежно від тривалості відгону (сезон, два, три) цей тип можна розбити на дрібніші. Скажімо, сезонна рухливість та сезонний відгін зафіксовані серед вірменських скотарів XIX ст.²⁵; триваліша рухливість зафіксована в узбеків кінця XIX — початку XX ст. — тут відгін тривав з ранньої весни до пізньої осені²⁶ тощо.

3. Цілорічна рухливість однієї частини населення може поєднуватись з тимчасовою осілістю іншої, тобто перегінне скотарство поєднане з сезонним заняттям землеробством. Залежно від тривалості осілості (сезон, півроку чи значну частину року) тут також можна подрібнити тип.

Треба сказати, що й цим не обмежується типологія способів життя. Її можна розвивати далі як з точки зору поділу общини на тимчасові виробничі колективи, так і з точки зору поділу виробничого циклу в межах року. Скажімо, у дінка та нусрів Південного Судану та у гірських нуба, які мешкають північніше дінка, господарство зумовило періодичний поділ общини на дві вікові супергрупи: молодих та похилого віку. У червні, під час повені, молоді чоловіки та жінки дінка переганяли худобу на високі пасовиська савани, до таборів «дошового сезону» поблизу постійних селищ, а чоловіки та жінки похилого віку з дітьми лишались у селищах для догляду за полями. У серпні дінка збирали врожай ранніх, а у вересні — пізніх культур. У цей час молодь переганяла худобу на стерню. В грудні долини звільнялись від повені та кривались густою травою, а пасовиська в саванах висихали. Тому молодь переганяла худобу в долини — в табори «сухого сезону», де й лишались до травня²⁷. Тут ми маємо більш-менш чіткий поділ общини на дві групи.

Але община може розділятися постійно чи тимчасово на три чи більше груп. Тут діють багато чинників, наприклад, диференція худоби за видом та віком, що викликає й диференціацію общини: частина населення може бути зайнятою в перегінному скотарстві, частина — у відгінному, частина — постійно жити протягом року в основних селищах, де худоба утримувалась на приселищних пасовиськах та в стійлі²⁸. У Закавказзі були общини, що зи-

мували всі разом, весною ж більшість населення йшла за худобою в гори, лишаючи на зимівках сторожів, а для збирання врожаю посилали з кочівок людей²⁹. Загалом такий спосіб життя можна назвати напівкочовим (напівосілим), але він має деякі нюанси. Прикопетдазькі туркмени в землеробський сезон практикували вигінне та відгінне скотарство (тобто поділялись на дві групи), а на зимівлю все населення об'єднувалось та на 2—3 місяці йшло з худобою в ліски³⁰. Таким чином різні групи населення в межах року ведуть різний спосіб життя. Оскільки реконструювати всі ці типи способу життя за археологічними джерелами навряд чи можливо, я не буду розвивати цю тему, обмежившись запропонованими типами.

Крім сказаного, класифікація та типологія дозволяє систематизувати явище в структурному плані, тобто в статистиці. Реальне ж життя — це завжди динаміка з наявністю як сталих явищ так і таких, що розвиваються. Наприклад, осідання кочовиків та їх перехід до осілості характеризується на певному етапі перетином осілих та рухливих рис способу життя в різних проявах (виробниче членування колективу, соціально-майнове тощо).

У зв'язку з наявністю напівосілого (напівкочового) способу життя зверну увагу на такий момент. Існує думка про можливість об'єднання в один тип скотарів, що ведуть кочовий та напівкочовий способи життя, оскільки між ними начебто немає принципових відмінностей³¹. Хоча в даному випадку й не пояснюється, що криється за принциповими відмінностями, зрозуміло, що мова йде про суспільства, де скотарство відіграє провідну роль і тому викликає рухливий спосіб життя. Відзначені Г. Є. Марковим відмінності вже є достатніми для їх розмежування³². Окрім цього, розмежування цих типів необхідно через те, що виникнення кочівництва проходило стадію напівкочового стану. У будь-якому разі так цей процес реконструюють за археологічними джерелами³³. Розпад кочівництва та активізація землеробства в їх середовищі теж супроводжуються еволюцією способу життя, тому напівкочове скотарство виділяють і як етап осідання кочовиків³⁴.

Виділення в окремих тип напівосілого способу життя пов'язано й з тим, що спосіб життя — категорія, яка хоча й відображає зовнішній бік життя, є результатом форми діяльності та типу скотарства. Саме вони виступають матеріальною базою соціально-економічних відносин. Хоча провідними і для напівкочових, і кочових суспільств є відносини з приводу худоби, але в другому випадку вони виступають фактично і єдиними економічними відносинами. Це визначається тим, що виробництво худоби — єдиний вид продуктивної праці, а худоба — один вид багатства³⁵. До цього слід додати обмеженість рухомого майна (знаряддя праці, предмети побуту тощо). Що ж до напівкочових суспільств, то крім відносин з приводу худоби, тут існують і відносини з приводу оброблюваних ділянок, покосів тощо³⁶, а також всього комплексу матеріально-технічних засобів життя (житло, рухоме майно). Тобто комплекс соціально-економічних відносин тут набагато складніший та вимагає аналізу двох галузей діяльності. До цього слід додати, що осілість, навіть сезонна, взагалі збільшує комплекс матеріально-технічних засобів виробництва та побуту (засоби праці, будівлі), виробництво яких також певним чином організоване та з приводу яких складаються певні відносини.

Кожен спосіб життя певним чином реалізується, тобто знаходить певне матеріальне втілення в поселеннях. Останні за тривалістю мешкання Ю. І. Семсенов розділив на: стійбища та селища. У свою чергу стійбища розділено на тимчасові, на яких мешкали один — кілька днів, та довготривалі, на яких мешкали кілька тижнів; а селища — на сезонні та річні. Останні поділені на річні, на яких мешкали кілька років, та вікові, на яких мешкали століттями, покоління за поколінням³⁷.

Загалом осілий спосіб життя реалізується в цілорічних поселеннях, на яких зосереджено всю діяльність — матеріальну, духовну, соціальну. Цей спосіб життя археологічно легко фіксується за товщиною культурного шару, його насиченістю культурними залишками, будівлями тощо. Та все ж вияв довготривалого поселення не виступає однозначним свідченням саме такого способу життя. Адже й за такого способу життя як осілий з рухливістю час-

тини населення (цілорічною або менш тривалою), як, наприклад, при перегінному та відгінному скотарстві, головним виступає основне поселення, де й зосереджене все життя.

Кочовий спосіб життя проходить у дорозі та на менш або більш тривалих зупинках — стійбищах. Археологам їх вловити важко, особливо враховуючи суцільне розорювання степів. Що ж до інших способів життя, то вони реалізуються в системі різноманітних селищ та стійбищ, часто розкиданих на значній відстані та в різних природних умовах (степ — лісостеп, рівнини — передгір'я — гори, річкові долини — відкриті простори тощо) (рис. 3). Тому, щоб відтворити спосіб життя та тип скотарства, треба відтворити систему цих поселень у просторі.

Спосіб життя	Класи поселень
Кочовий	Стойбища коротко- та довготривалі (скотарські)
Рухливо-осілий	Стойбища скотарські та селища сезонні скотарсько-землеробські
Напівкочовий (напівосілий)	Стойбища скотарські та селища сезонні скотарсько-землеробські
Осіло-рухливий	Селища сезонні скотарсько-землеробські та стійбища скотарські
Осілий	Селища цілорічні, вікові
Осілий з цілорічною рухливістю частини населення	Селища цілорічні, переважно землеробські, 1—3 сезонні селища (скотарські та скотарсько-землеробські), стійбища скотарські (на шляху перегону та випасу худоби)
Осілий з обмеженою рухливістю частини населення	Селища цілорічні (землеробсько-скотарські), 1 сезонне селище (скотарське та скотарсько-землеробське), стійбище скотарське на шляху перегону худоби
Рухливий з обмеженою осілістю населення	Стойбища скотарські на шляху перегону та випасу худоби, селища сезонні землеробські

Рис. 3. Зіставлення способів життя та типів поселень.

Треба зазначити, що часто стійбища та сезонні селища можуть влаштувати щороку на одному й тому ж місці — це, як правило, місця, багаті на пасовиська та воду. Тому там може статися накопичення матеріальних залишків. На сезонних селищах часто зводили й житлові та господарські будівлі та займалися не лише скотарством, а й землеробством та іншими виробництвами. Тобто вони можуть знайти матеріальне втілення. Від постійних довготривалих поселень вони будуть відрізнятися незначними розмірами, малою кількістю будівель (1—2), слабшою насиченістю культурного шару тощо.

На закінчення додам, що спосіб життя, детермінований формою діяльності та типом скотарства, у свою чергу впливає на різні види виробництв, наприклад, ремесло, культуру побуту, склад худоби тощо. Поступове відокремлення двох галузей господарства — землеробства та скотарства, що й спричинило появу рухливого способу скотарства, породило й просторове розмежування поселень та могильників. Отже для реконструкції способів життя та типів скотарства ми маємо комплекс чинників, які потребують осмислення саме з цієї точки зору.

Примітки

¹ Генінг В. Ф. Структура археологического познания. Проблемы социально-исторического исследования. — К., 1989. — С. 224—238.

² *Энеолит СССР*. — М., 1982. — С. 322; *История крестьянства СССР с древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции*. — М., 1987. — Т. I. — С. 29.

³ Бунятян К. П. Класифікація та типологія скотарства // Теорія та практика археологічних досліджень.— К., 1994.

⁴ Капо-Рей Р. Французская Сахара.— М., 1958.— С. 203.

⁵ Бёи Г. География мирового хозяйства.— М., 1966.

⁶ Симаков Г. Н. Опыт типологизации скотоводческого хозяйства у киргизов (конец XIX — начало XX в.) // СЭ.— 1978.— № 6.— С. 16; Seiwert W. D. Zur Frage der Wirtschaftlichen Klassifizierung von Bevölkerungsgruppen mit beweglicher Viehzucht in Nordwest Afrika und der Sahara // EAZ.— 1982.— Heft 4 (№ 23).— С. 684.

⁷ Моретт Ф. Экваториальная, Восточная и Южная Африка.— М., 1951.— С. 247.

⁸ Кармышева Б. Х. Типы скотоводства в южных районах Узбекистана и Таджикистана (конец XIX — начало XX в.) // СЭ.— 1969.— № 3.— С. 46, 47.

⁹ Семенов Ю. И. О матриархате и оседлости в позднем палеолите // СЭ.— 1973.— № 4.

¹⁰ Проблемы этнической географии и картографии.— М., 1987.— С. 119—140; Андрианов Б. В. Неоседлое население мира.— М., 1985.— С. 80.

¹¹ Бунятян К. П. Вказ. праця.

¹² Тольбеков С. Е. Кочевое общество казахов в XVII — начале XX в.— Алма-Ата, 1971.— С. 467.

¹³ Симаков Г. Н. Указ. соч.

¹⁴ Кармышева Б. Х. Указ. соч.

¹⁵ Тольбеков С. Е. Указ. соч.— С. 467—474.

¹⁶ Плетнева С. А. Кочевники средневековья. Поиски исторических закономерностей.— М., 1982.— С. 13—18.

¹⁷ Симаков Г. Н. Указ. соч.— С. 21.

¹⁸ Капо-Рей Р. Указ. соч.— С. 202, 203.

¹⁹ Косарев М. Ф. Становление и развитие производящего хозяйства в степи и лесостепи // Археологические памятники эпохи бронзы восточно-европейской лесостепи.— Воронеж, 1986.— С. 7.

²⁰ Эванс-Причард Э. Нуэры.— М., 1985.— С. 66.

²¹ Капо-Рей Р. Указ. соч.— С. 203.

²² Тольбеков С. Е. Указ. соч.— С. 474.

²³ Мкртумян Ю. И. Формы скотоводства и быт населения в армянской деревне второй половины XIX века // СА.— 1968.— № 4.— С. 20, 21; Шамиладзе В. М. Хозяйственно-культурные и социально-экономические проблемы скотоводства Грузии. Историко-этнографическое исследование.— Тбилиси, 1979.— С. 45, 46.

²⁴ Калиновская К. П. Скотоводы Восточной Африки в XIX—XX вв.— М., 1989.— С. 55.

²⁵ Мкртумян Ю. И. Указ. соч.— С. 21.

²⁶ Кармышева Б. Х. Указ. соч.— С. 47, 49.

²⁷ Община в Африке: проблемы типологии.— М., 1978.— С. 244.

²⁸ Див., напр.: Шамиладзе В. М. Указ. соч.— С. 145.

²⁹ Мкртумян Ю. И. К изучению форм скотоводства у народов Закавказья // Хозяйство и материальная культура Кавказа в XIX—XX вв.— М., 1971.— С. 128.

³⁰ Оразов А. О. О типах скотоводства в Ахале в конце XIX — начале XX вв. // Хозяйственно-культурные традиции народов Средней Азии и Казахстана.— М., 1975.— С. 210, 211.

³¹ Марков Г. Е. Скотоводческое хозяйство и кочевничество. Дефиниции и терминология // СЭ.— 1981.— № 4.— С. 84; Шамиладзе В. М. Указ. соч.— С. 74.

³² Марков Г. Е. Проблемы дефиниций и терминологии скотоводческого хозяйства и кочевничества (ответ оппонентам) // СЭ.— 1982.— № 4.— С. 84, 85.

³³ Грязнов М. П. Этапы развития хозяйства скотоводческих племен Казахстана и Южной Сибири в эпоху бронзы // КСИЭ.— 1957.— XXVI.— С. 26, 27; Бернштам А. Н. Спорные вопросы истории кочевых народов в древности // Там же.— С. 18.

³⁴ Мкртумян Ю. И. К изучению форм...; Толыбеков С. Е. Указ. соч.— С. 474, 613; Симанков Г. Н. Указ. соч.

³⁵ Руденко С. И. К вопросу о формах скотоводческого хозяйства и о кочевниках // Материалы по этнографии.— Л., 1961.— Ч. I.— С. 7.

³⁶ Толыбеков С. Е. Указ. соч.— С. 461, 476, 480.

³⁷ Семенов Ю. И. Указ. соч.— С. 56, 57.

Е. П. Буятыян

СКотоводство и образ жизни

Чтобы реконструировать образ жизни, под которым в данном случае имеется в виду степень подвижности/оседлости, нужно иметь представление об основных его вариациях и факторах, которые их детерминируют. Положив в основу типологии степень оседлости/подвижности населения, получим пять основных типов образа жизни: кочевой, подвижно-оседлый, полукочевой (полуоседлый), оседло-подвижный и оседлый. Они тесно коррелируются с формами хозяйственной деятельности и типами скотоводства.

Эта типология касается обществ, члены которых ведут однообразный образ жизни, т. е. вместе живут оседло и вместе при необходимости передвигаются. Но члены одной общины могут вести разный образ жизни: пока одна часть общины живет оседло, занимаясь земледелием, вторая может быть занята в более или менее продолжительном отгоне скота, т. е. жить подвижно. Исходя из различных вариантов сочетания оседлости/подвижности в пределах одной общины, выделяется еще три типа образа жизни: оседлый с круглогодичной подвижностью части населения; оседлый с ограниченной подвижностью части общины и подвижный с ограниченной оседлостью.

Предложенная типология позволяет избежать многозначности в употреблении терминов и послужит целям реконструкции образа жизни древнего населения.

Е. P. Buniatyayn

CATTLE-BREEDING AND WAY OF LIFE

To reconstruct the way of life (in this case it is a level of nomadism/settling) it is necessary to imagine its variations and factors which determine the latter. Taking the population nomadism/settling level as a basis of typology, five main types of the way of life are obtained: nomadic, mobile-settling, seminomadic (semisetling) settling-mobile and settling. They closely correlate with forms of economic activity and types of cattle-breeding.

This typology concerns societies which members live monotonously, i. e. they live settled together and move, if necessary, together. But members of the same community may live differently: while a certain part of the community lives settled and is engaged in agriculture, the other part may be engaged in more or less long-term driving away of cattle, i. e. may lead the mobile way of life. Proceeding from different variants of combination of settling/nomadism within one community, three types more of the way of life are identified: a settled one with a year-round mobility of a part of population; a settled one with restricted mobility of a part of population; mobile way with restricted settling.

The typology suggested permits avoiding polysemy in usage of terms and will serve the aim of reconstruction of the ancient population way of life.